

Frændafundur 5

Ráðstefna heimspekideildar Háskóla Íslands og Fróðskaparsetur Føroya,
haldin í samvinnu við Norræna húsið.

Reykjavík, 19. – 20. júní 2004

Þetta er fimmta ráðstefnan sem heimspekideild og Fróðskaparsetur halda í samræmi við samning þeirra um rannsóknasamvinnu sem gerður var árið 1990. Sama ár kaus deildarráð heimspekideildar Færeyjanefnd til að hafa umsjón með þessum samskiptum fyrir hönd deildarinnar og hefur nefndin starfað síðan. Við Fróðskaparsetur starfar Íslandsnevnd sem samsvarar Færeyjanefnd heimspekideildar. Fyrri ráðstefnurnar fjórar voru haldnar í Reykjavík 1992, í Þórshöfn 1995, í Reykjavík 1998 og í Þórshöfn 2001. Á ráðstefnunum hefur verið fjallað um margvísleg efni sem tengjast Íslandi og Færeyjum. Í kjölfar allra ráðstefnanna voru gefin út ráðstefnurit, sem bera aðaltitlana *Frændafundur*, *Frændafundur 2*, *Frændafundur 3* og *Frændafundur 4*. Magnús Snædal og Turið Sigurðardóttir ritstýrðu öllum ráðstefnuritunum fjórum. Öll ritin fást hjá Háskólaútgáfunni, Háskólabíói (vefslóð: www.haskolautgafan.hi.is), og þau verða til sölu á Frændafundi 5 á sérstöku tilboðsverði.

Á ráðstefnunni verða fluttir fimmtán fyrirlestrar um ýmis efni sem varða Færeyjar og Ísland. Í sex þeirra verður fjallað um niðurstöður fjögurra rannsóknarverkefna sem færeyskir og íslenskir fræðimenn hafa unnið að sameiginlega.

Stefnt er að útgáfu ráðstefnurits þar sem fyrirlestrar er fluttir verða á ráðstefnunni munu birtast.

Textum fyrirlestra verður varpað á tjald jafnharðan og þeir eru fluttir.

Á eftir hverjum fyrirlestri gefst nokkur tími til fyrirspurna og umræðna. Fyrirlestrar verða fluttir á færeysku og íslensku, en fyrirspurnir má, ef vill, bera fram á öðrum Norðurlandamálum og ensku.

Öllum er heimill ókeypis aðgangur. Ekki þarf að skrá sig til þátttöku í ráðstefnunni.

Færeyjanefnd og Hugvísindastofnun annast framkvæmd Frændafundar 5 á vegum heimspekideildar, í samvinnu við Íslandsnevnd Fróðskaparseturs og Norræna húsið.

Í framkvæmdanefnd Frændafundar 5 sitja Ingi Sigurðsson prófessor og María Garðarsdóttir adjunkt fyrir hönd Færeyjanefndar heimspekideildar og Torfi H. Tulinius prófessor og Þorgerður E. Sigurðardóttir verkefnisstjóri fyrir hönd Hugvísindastofnunar.

Í Færeyjanefnd heimspekideildar sitja, auk Inga, sem er formaður nefndarinnar, og Maríu, Höskuldur Þráinsson prófessor, Magnús Snædal dósent og Pétur Knútsson lektor.

Í Íslandsnevnd Fróðskaparseturs sitja Anfinnur Johansen lektor, formaður, Jóhan Hendrik W. Poulsen, fyrrverandi prófessor, Malan Marnersdóttir prófessor, rektor Fróðskaparseturs, og Turið Sigurðardóttir lektor.

Styrktaraðilar ráðstefnunnar eru: Háskólasjóður, menntamálaráðuneytið, Letterstedtska föreningen og Stiftelsen Clara Lachmanns fond.

Laugardagur 19. júní
(Norræna húsið)

- 10:00 Setningarathöfn.
Ávörp flytja:
Hjalti Hugason, fulltrúi hugvísindasviðs (heimspekideildar og guðfræðideildar)
í háskólaráði, Háskóla Íslands.
Gro Kraft, forstjóri Norræna hússins.
Anna Agnarsdóttir, forseti heimspekideildar Háskóla Íslands.
- 10:30 Dópur, samfelag og samleiki. Eitt íkast um hví dópurin bleiv tann avgerðandi
skilnaðurin ímillum Brøðrasamkomurnar og ta luthersku statskirkjuna í
Føroyum.
Poul F. Guttesen.
- 11:00 Trúarvakningar í Færeyjum og á Íslandi. Samanburður út frá félagslegum og
pólítískum forsendum.
Pétur Pétursson.
- 11:30 Um álfatrú á Íslandi og í Færeyjum og einkum um söguna af Álfa-Árna.
Einar G. Pétursson.

Fundarstjóri: Guðvarður Már Gunnlaugsson.
- 12:00 Matarhlé.
- 13:30 Ísland og íslendingar í føroyskum skaldskapi.
Malan Marnersdóttir.
- 14:00 Leiklutur Føroya í íslenskum bókmentum.
Turið Sigurðardóttir.
- 14:30 Ung, mentan og alnót í útjaðaranum.
Firouz Gaini.

Fundarstjóri: Jóhan Hendrik W. Poulsen.
- 15:00 Kaffihlé.
- 15:30 Samanburður á áhrifum fjölþjóðlegra hugmyndastefna á Færeyinga og
Íslendinga frá miðri 18. öld til miðrar 19. aldar.
Ingi Sigurðsson.
- 16:00 Hugmyndafrøðilig rák í Føroyum og Íslandi frá 1850 til 1914 – ein
samanbering.
Hans Andrias Sølvará.
- 16:30 Sögur frá Fróðarsteini: um íslenskar sögur og færeyska dansa.
Aðalheiður Guðmundsdóttir.

Fundarstjóri: María Garðarsdóttir.

Sunnudagur 20. júní

(Lögberg, Háskóla Íslands, stofa 101)

10:00 Seyðatjóðirnar. Um landbúnaðin í Føroyum og Íslandi. / Sauðapjóðirnar. Af landbúnaði í Færeyjum og á Íslandi.
Gunnar Bjarnason og Jónas Jónsson.

11:00 Þorskveiðar Færeyinga og Íslendinga frá miðri 19. öld til 1977: Samanburður á nokkrum þáttum þeirrar sögu.
Halldór Bjarnason.

11:30 Sigling og útbúgving.
Óli Olsen.

Fundarstjóri: Anfinnur Johansen.

12:00 Matarhlé.

13:30 Leiklutur kommunanna í innovasjón. Samanbering millum Føroyar og Ísland. / Hlutverk sveitarfélaga í nýsköpun: Samanburður á Færeyjum og Íslandi.
Gestur Hovgaard og Gunnar Þór Jóhannesson.

14:30 Skipti sjálfstæðið máli? Samanburður á landhelgismálum Íslendinga og Færeyinga um miðja síðustu öld.
Guðni Th. Jóhannesson.

15:00 Leik og lærd, vitan og vald. Um siðvenju hjá íslenskum og feroyskum mammum at hava börn á brósti.
Beinta í Jákupsstovu.

15:30 Ávarp í tilefni af sjötugsafmæli Jóhans Hendriks W. Poulsens.
Stefán Karlsson.

Fundarstjóri: Höskuldur Þráinsson.

Ráðstefnunni slitið.

Kaffi.

Poul F. Guttesen
pguttesen@yahoo.com

Dópur, samfelag og samleiki. Eitt íkast um hví dópurin bleiv tann avgerðandi skilnaðurin ímillum Brøðrasamkomurnar og ta luthersku statskirkjuna í Føroyum.

Í hesum stutta fyrilestri leiti eg aftur til byrjanina hjá brøðrasamkomunum í Føroyum. Spurningurin, ið verður settur er: hví eru tað júst teir fyrstu dóparnir, sum skapa tað mest dramatisku reaktiónina ímóti nýggju rørsluni, og hví er tað júst dópsspurningurin, ið síðani verður tann avgerðandi skilnaðurin millum brøðrasamkomurnar og fólkakirkjuna í Føroyum?

20 minuttir er alt ov lítil tíð at prógva nakað sum helst, men eg vóni at kunna vísa á, at tað í størri mun eigur at verða hugt eftir, hvørja samfelagsliga funktión barnadópurin hevði í Føroyum, og í ein ávísan mun enn hevur, fyri at skilja, hví júst dópurin varð tann stóri stríðsspurningurin. Umframt tann teologiska týðningin av barnadópinum - at barnið verður innlimað í kirkjuliðið - so virkaði dópurin eisini sum ein grundleggjandi skiftissiður (rite de passage) í føroyska samfelagnum, ein innleiðslusiður, har barnið verður innlimað í tann samfelagsliga samleikan og fær sín samfelagsliga samleika. Mítt íkast til víðari gransking er, at dópsspurningurin, ímillum allar teir ymsu gudfrøðisligu munirnar millum brøðurnar og kirkjuna, verður tann altavgerðandi spurningurin, tí við at vraka barnadópin seta brøðurnir ein grundleggjandi spurning við, hvussu ein verður innlimaður í tað føroyska samfelagið, og av hesi orsök verður “dópur teirra trúgvandi” mettur, sum ein grundleggjandi hóttan ímóti tí føroyska samleikanum.

Fyrilesturinn byrjar við, at roynt verður at útgreina hugtakið skiftissiður. Síðani verður víst á, at barnadópurin ikki einans var ein átrúnarligur innleiðslusiður, har barnið verður innlimað í kirkjuliðið, men eisini er talan um eina innliman í samfelagið í síni heild. Aftaná at hava víst á hetta, fari eg í stuttum at hyggja eftir teimum ógvusligu reaktiónunum, tá teir fyrstu føroyingarnir lótu seg doypa sum vaksni í 1880. Eg fari at royna at vísa á, at tann besti hátturin at lýsa hesa reaktión, er júst við at síggja hesar dóparnar, sum eina grundleggjandi hóttan ímóti tí sosiala samleikanum hjá flestu føroyingum tá. Eg fari at enda fyrilesturinn við nøkrum uppskotum um, hvussu omanfyrinevnda tesa kann kannast nærri, og við nøkrum hugleiðingum um, hvørjar aðrar søguligar, samfelagsligar og gudfrøðisligar spurningar henda tesa setur.

Pétur Pétursson

Prófessor í guðfræði við Háskóla Íslands
petp@hi.is

Trúarvakningar í Færeyjum og á Íslandi. Samanburður út frá félagslegum og pólitískum forsendum

Á seinni hluta 19. aldar náðu tvær vakningahreyfingar, Plymothbræður og Danska heimatrúboðið fótfestu í Færeyjum en engin slík verður til á Íslandi. Minniháttar staðbundnar vakningar verða þar í upphafi 20. aldar og má þar nefna Plymothbræður á Akureyri og Hvítasunnuhreyfinguna í Vestmannaeyjum.

Þessar hreyfingar voru framandi innskot í hið hefðbundna samfélag bænda og sjómanna í báðum löndunum á 19. öldinni og sama má segja um það þéttbýli sem tók að myndast á fyrri hluta 20. aldar. Trúarátök ógnuðu samheldni og samstöðu fólksins.

Í fyrirlestri mínum mun ég skoða mikilvægi stjórnmálaastandsins í löndunum tveimur og þann pólitíska þrýsting sem hindraði að menn skiptu sér í ólíka hópa og hreyfingar á Íslandi um trúmál. Þar hafði sjálfstæðisbaráttan mikið að segja svo og að prestarnir voru íslenskir og hluti af bændasamfélaginu og leiðtogar fólksins í félagslegum og menningarlegum framfaramálum. Samanburður verður gerður að þessu leyti við Færeyjar.

Einar G. Pétursson

Vísindamaður við Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi
egp@hi.is

Um álfatrú á Íslandi og í Færeyjum og einkum um söguna af Álfa-Árna.

Í fyrirlestri á Frændafundi 1995 ræddi ég um þjóðtrú á Íslandi. Þar var eðlilega fjallað um álfatrú og nefnd sagan af Álfa-Árna. Sú saga átti að gerast á Íslandi um miðja 18. öld, en hún er einnig þekkt í Færeyjum. Síðan þá hef ég fengið í hendur prentun sögunnar í danskri þýðingu frá því fyrir 1800. Rætt verður um prentuðu gerðina og hvernig hún tengist íslenskum og færeyskum gerðum. Fyrst verður fjallað nokkuð um gamlar íslenskar heimildir um álfatrú, bæði í fornsögum og í sögnum frá því eftir siðaskipti og um mun á álfatrú á Íslandi og í Færeyjum.

Malan Marnersdóttir

professari í bókmentum við Fróðskaparsetur Føroya
malanm@setur.fo

Ísland og íslendingar í føroyskum skaldskapi

Endamálið við fyrilestrinum er við nøkrum fáum dómum at lýsa ta funktiún, Ísland og íslendingar hava í føroyskum skaldskapi. Úr kvæðunum hava vit regluna "Frøði er úr Íslandi komið", í skaldsøgunum tíðliga í 20. øld er Ísland fyrsta fremmanda landið fiskimenn og familjur teirra koma til. Seinni er tað haðani málsligur íblástur setur serligan dóm á tekstirnar. Flestallar føroyskar skaldsøgur fara fram í Føroyum, og í summum seta tilburðir í Íslandi og samband við íslendingar ljós á føroyingar, soleiðis at teir síggja seg sjálvar gjøgnum Ísland og íslendingar sum gjøgnum eina sjóneyku.

Turið Sigurðardóttir
lektari í bókmentum við Fróðskaparsetur Føroya
turids@setur.fo

Leiklutur Føroya í íslenskum bókmentum

Millum elstu prosaverk, skrivað í Íslandi, er Føroyingasøga, sum í 800 ár hevur borið høvur og herðar yvir mangt av tí, sum er skrivað í Norðurlondum og enn gevur skaldum innblástur. Men, fyrilestur mín snýr seg um í hvønn mun og á hvønn hátt Føroyar eru til í seinni íslenskum bókmentum.

Eitt áhugavert dømi um leiklut Føroya í romantikkinum er tjóðarleikritið “Nýársnóttin” eftir Indriða Einarsson, frumsýnd 1871, eitt verk, sum oysir við báðum hondum úr júst Føroyingasøgu.

Yngri høvundar, sum Føroyar og føroyingar stinga seg upp hjá, eru t.d. Jón Trausti, Hannes Hafstein, Kristmann Guðmundsson, Halldór Laxness, Steinunn Sigurðardóttir, Gyrðir Elíasson og Þorgeir Þorgeirsson. Út frá spurninginum, um og hvussu tað føroyska er merkingarbærur tátur í íslenskum bókmentum, fari eg at lýsa nøkur dømi.

Firouz Gaini

Ph.D. studentur við Fróðskaparsetur Føroya
firouz@setur.fo

Ung, mentan og alnót í útjaðaranum

Ung í tí norðurlandska útjaðaranum eru stórnýtarar av alnótini, ið hevur opnað fyri nýggjum møguleikum at *royna* og *spæla við* samleika hins einstaka - viðvíkjandi kyni, aldri, mentan og bústaði (lokaliteti). Í hesi greinini fari eg at royndu at lýsa hvussu hin føroyski ungdómurinn nýtir alnótina fyri at samskifta sínámillum, fyri at skapa sær ein mentanarlígan samleika, og fyri at fáa íblástur úr globalum mentanarrákum. Lítið verður í hesi greinini gjørt burtur úr alnótini sum keldu til vitan (í útbúgvingar- og granskingarhøpi). Greinin byggir í høvuðsheitum á tilfar, ið er savnað saman í sambandi við mína Ph.D verkætlan um ung í Føroyum. Eisini verður ymist føroyskt tilfar, ið er at finna á alnótini, til dømis úr kjaksíðum, nýtt sum empiri. Hugtøkini *útjaðari* og *miðdepil* eru sera týðandi í kjakinum í greinini, tí at alnótin hevur verið við til at broyta mynstrini av landafrøðiligum útjaðarum og miðdeplum, so at Føroyar og Ísland í dag væl kunnu sigast at vera miðdeplar í tí globala samfelagnum. Hvussu brúka ung í Føroyum nágreiniliga alnótina? Hvussu verður tann lokala *føroyska* ungdómsmentanin ávirka av globalum mentanarrákum á alnótini? Hetta eru høvuðs-spurningarnir, sum eg seti í greinini.

Hans Andrias Sølvará
Studentaskúlalærari
Eysturoyar Studentaskúli og HF-skeið
solvara@post.olivant.fo

Hugmyndafrøðilig rák í Føroyum og Íslandi frá 1850 til 1914 – ein samanbering

Í fyrilestrinum verður roynt at finna fram til hvussu og í hvønn mun altjóða hugmyndafrøðilig rák, sum komu til Føroya og Íslands í tíðarskeiðinum frá 1850 til 1914, nomu við og fingi undirtøku í londunum báðum.

Í tíðarskeiðinum frá 1850 til 1914 broyttust meginparturin av teimum stórt sæð sjálvberandi og siðbundnu evropeisku landbúnaðarsamfeløgnum til meira fjøltáttaði ídnaðar- og handilssamfeløg, sum vóru knýtt at einum størri millumtjóða marknaði. Tær stóru samfelagsbroytingarnar høvdu við sær, at nýggj hugmyndafrøði vóru ment til tess at gera samfeløgini før fyri at mæta teimum avbjóðingum, sum tann nýggja tíðin hevði við sær. Hugmyndafrøði, sum t.d. vóru ment í Fraklandi og Týsklandi, spreiddust til meginpartin av heimsins londum við tí økta sambandinum.

Høvuðsrákin í Evropa í seinnu helvt av 1800-talinum vóru frælsishugsjónir, sum bæði fingi eitt fólkaræðisligt og eitt tjóðskaparligt innihald – ofta við romantiskum íblástri. Hesar frælsishugsjónir – nationalisman var tann týðningarmesta – komu eisini til Føroya og Ísland og fingi stóra ávirkan og undirtøku. Aðrar rørslur, m.a. fráhaldsrørslan, sosialisman, kvinnurørslan og átrúnaðarligar vekingarrørslur, sum vóru mentar úti í tí stóra Evropa, komu nærum allar til Føroya og Ísland í tíðarskeiðinum.

Tann avgerandi munur var kortini millum londini bæði, at meðan nationalisman - tann rørslan, sum fekk størsta og mest varandi ávirkan á londini bæði - alt fyri eitt var knýtt at politiska stríði íslendinga fyri at vinna sær størri frælsi í danska ríkinum, so vóru tað tær romantisku og mentanarvarðveitandi kreftirnar í nationalismuni, sum alt tíðarskeiðið vóru tær máttmiklastu í Føroyum.

Tað ber sostatt til at koma til tað niðurstøðu, at meðan so at siga øll hugmyndafrøði í Evropa komu til Føroya og Íslands - m.a. orsakað av tí økta sambandinum millum heimsins lond í tíðarskeiðinum - so vóru tað staðbundin viðurskifti í Føroyum og Íslandi, sum vóru avgerandi fyri hvørja undirtøku tær ymisku rørslurnar fingi.

Aðalheiður Guðmundsdóttir

Stundakennari við heimspekideild/félagsvísindadeild Háskóla Íslands
adalh@am.hi.is

Sögur frá Fróðarsteini: um íslenskar sögur og færeyska dansa

Norrænum sagnadönsum er jafnan skipað í efnisflokka og af þeim eru tveir stærstir; annars vegar svonefnd riddarakvæði og hins vegar kappakvæði. Riddarakvæðin eru algengari á austurnorrænu svæði, þ.e.a.s. í Svíþjóð og Danmörku, á meðan kappakvæðin eru af vesturnorrænum uppruna, og er talið að þau hafi einkum mótast í Noregi og Færeyjum og verið frumkveðin þar. Líkt og þjóðsögur hafa kvæðin verið greind í gerðir. Eyðun Andreassen hefur borið saman fjölda gerða á Íslandi og í Færeyjum og kemst að þeirri niðurstöðu að ívið fleiri riddarakvæði hafi varðveist á Íslandi en í Færeyjum (eða 60 á móti 54 gerðum), á meðan kappakvæðin eru mun fleiri í Færeyjum en á Íslandi, eða 125 gerðir á móti 4. Þessi sláandi munur kallar á frekari rannsóknir, og er í raun tilefni þessa fyrirlesturs.

Hingað til hafa rannsóknir á norrænum danskvæðum margar hverjar einkennst af samanburði og vangaveltum um uppruna. Menn hafa leitast við að rekja feril sagnaefnisins og þá einkum hvaðan efnið barst og hvert; hvaða þjóðir þiggja efnið og hverjar veita það. Framan af einkenndust þessar rannsóknir mjög af þjóðernishyggu; fræðimenn leituðust við að rekja tengslin hver til sinnar þjóðar þjóðar, með þeirri niðurstöðu að efnið hefði borist þaðan til annarra landa (e.t.v. með viðurkenningu á lítils háttar áhrifum annars staðar að). En rannsóknunum hefur þokað áfram og í umræðu síðustu áratuga kemur berlega í ljós að farvegurinn muni sjaldnast hafa legið mjög eindregið frá einni þjóð til annarrar.

Fyrr á tímum gerðu fræðimenn mjög gjarnan ráð fyrir að efni færeysku kvæðanna væri komið af íslenskum bóksögum. Nýlegri samanburðarrannsóknir benda hins vegar til þess að varðveisluferill sagnaefnisins sé allt annað en einfaldur. Í fyrirlestrinum verður komið inn á umfang samanburðarefnisins, rannsókn sem stendur yfir og síðast en ekki síst: hvað fyrir liggur í þessum efnunum.

Gunnar Bjarnason
Landbúnaðarráðgevi
Føroya Jarðarráð
gb@fj.fo

Jónas Jónsson
Fyrrverandi búnaðarmálastjóri
ak@bondi.is

Seyðatjóðirnar. Um landbúnaðin í Føroyum og Íslandi

Bæði Ísland og Føroyar eru av eldgosbasalti. Elstu partarnir av Íslandi eru 20-30 mió. ár, og eru elgos enn virkin. Føroyar eru 50-60 mió. ár og hevir eingi virkin eldgos.

Í Føroyum er nógv meira havveðurlag enn í Íslandi. Heitasta mánaðin er heldur heitari í Íslandi, og kaldasta mánaðin er heitari í Føroyum, og tað regnar væl meira í Føroyum.

Fyri um 1100 árum síðani, ella reiðiliga tað, settu norskir landnámsmenn seg niður í Íslandi og í Føroyum. Skjótt mentust londini ymsar vegir, tí tilfeingið og umstøðurnar vóru rættuliga ymisk.

Flestallar núverandi bygdir í Føroyum eru frá landnáms tíðini ella beint eftir tað, og eru tær sera tættbygdar í mun til bygdirnar fyrr í Íslandi, har bygt varð meira út um landið.

Stórir partur av jørðildinum í Íslandi er nógv meira viðkvæmt fyri jarðrivi enn jørðildið í Føroyum. Tað fekk stórar avleiðingar fyri allan gróðurin í Íslandi, tá ið neytahaldið minkaði, og seyðahaldið fekk ráðandi støðu í búskapinum. Stór øki í Íslandi eru heilt illa farin av jarðrivi. Í Føroyum sæst ikki so nógv til skaðarnar, um enn teir helst eru størri enn vanliga verður hildið. Í Íslandi hevir verið og verður nógv gjørt fyri at kunna um henda trupulleikan og at bøta um skaðarnar. Í Føroyum er enn einki kannað, og einki fyribyrgjandi arbeiði verður gjørt.

Fólk strevaðust at velja korn í báðum londunum. Men ringu umstøðurnar gjørdi, at íslendingar góvust einaferð í 16. øld. Í Føroyum var hildið á til beint eftir annan heimsbardaga. Íslenskir bøndur hava nú tikið veltingina upp aftur við nýmótans útgerð og betri kornsløgum. Í Føroyum eru smáir móguleikar at gera tað sama – landslagið, og ikki minst ognarviðurskiftini, forða tí.

Í Íslandi varð jørðin longu í 1096 mett í “hundraðum”, og var tað grundarlagið undir ymsum rættindum, serliga ymsum lunnindum. Tað sama hendi í Føroyum, men har varð – og verður enn – jørðin vanliga mett í mørkum.

Stórir partar av allari jørðini, bæði í Íslandi og í Føroyum, fór longu tíðliga í tíðini undir kirkjuna, tá ið bøndurnir lótu kirkjunum, sum teir sjálvir áttu, jørðina. Hetta varð gjørt, tí kirkjueyðing ikki skuldi gjalda so nógvá túggjund sum óðalsjorð. Tá ið so kongur yvirtók kirkjuumsitingina, fór øll jørðin undir kong. Enn í dag er helvtin av jørðini í Føroyum almenn jorð, og er hon grundarlagið undir flestøllum fulltíðar bóndagørðunum. Óðalsjorðin í Føroyum er skift sundur í smáar ognarlutir, og ognarviðurskiftini eru bæði fløkt og stirvin. Í Íslandi er meginparturin av jørðini óðals, og flestallir bøndur eiga sín egna garð.

Gunnar Bjarnason
Landbúnaðarráðgevi
Føroya Jarðarráð
gb@fj.fo

Jónas Jónsson
Fyrirverandi búnaðarmálastjóri
ak@bondi.is

Sauðapjóðirnar. Af landbúnaði í Færeyjum og á Íslandi

Möguleikum til landbúnaðar í löndunum tveimur er lýst í erindunum. Fólkið sem nam löndin var af sömu rótum en landbúnaðurinn þróaðist með mismunandi hætti.

Jarðfræðilegur grunnur landanna er sá sami. Bæði löndin eru byggð upp af basaltgosum. Elstu hlutar Íslands eru 20-30 milljón ára gamlir en megin munurinn er sá að á Íslandi er eldvirkni enn í gangi. Færeyjar eru eldri en 50-60 milljón ára.

Í Færeyjum er enn meira úthafsloftslag en á Íslandi. Þar er meðalhiti ársins aðeins hærri, en heitasti mánuðurinn er heitari á Íslandi en sá kaldasti hlýrri í Færeyjum. Löndin voru numin frá Noregi fyrir meira en 1100 árum. En fljótlega tók búseta og búskapur að þróaast með mismunandi hætti einkum vegna landfræðilegra ástæðna.

Nautgriparækt var í báðum löndunum hlutfallslega meiri en síðar varð fyrstu aldirnar, á Íslandi allt fram á 17. öldina. En eftir því sem á leið varð sauðfjárræktin mikilvægari. Yfirburðir sauðfjárræktar í Færeyjum allt fram á þennan dag og á Íslandi fram á síðustu öld eru glögg dæmi um aðlögun þjóðanna að búskaparskilyrðum landa sinna.

Í báðum löndum fjölgaði sauðfé eftir því sem á leið. Í Færeyjum að því marki sem landið gat borið. Á Íslandi eins og fódurframleiðsla leyfði.

Jarðvegur á Íslandi er miklu viðkvæmari og eyddist því mjög, eftir eyðingu skóga, einkum á móbergssvæðum. Þar hefur mikið verið unnið að bótum landsins.

Í Færeyjum hafa jarðvegsskaðar ekki verið miklir en þó nokkrir. Enn hefur ekki verið hafist handa um umbætur.

Menn stunduðu kornrækt í báðum löndunum. Á Íslandi var hún erfið nema í bestu héruðum og lagðist af á 16. öldinni. Í Færeyjum hélst kornrækt hins vegar við allt fram yfir síðari heimsstyrjöldina. Kornrækt á Íslandi hefur aftur fest rætur með nýjum kynbættum yrkjum og nútímataekni á Íslandi. Í Færeyjum eru tæpast möguleikar til slíkrar kornræktar vegna lítills landrýmis og þeirra eignaskipta sem eru á landinu.

Á Íslandi eru búfjárkynin enn þau sömu og landnámsmenn fluttu með sér. Færeyska sauðféð er af sama uppruna og það íslenska. Af gamla og upprunalega hrossakyninu í Færeyjum er nú lítið eftir en reynt er að halda því við. Meiri áhöld eru um það hvort tekst að halda við gamla kúakyninu í Færeyjum.

Í erindinu er fjallað um það hvernig eignarhald á landi og skipting lands á milli bænda þróaðist með mjög mismunandi hætti í löndunum. Í Færeyjum er byggðin öll í bæjarhverfum og nærri sjó. Á Íslandi dreifðist byggðin út til stranda og inn til dala, og einstakar jarðir skiptu með sér landinu en þéttbýl hverfi mynduðust ekki.

Nútíma búskapur á Íslandi hefur gengið í gegnum þrengingar vegna offramleiðslu og þröngra markaða erlendis. En í staðinn hafa allmargir nýir þættir bæst í búskapinn: Skógrækt, nokkur loðdýrarækt, fiskeldi, vaxandi kornrækt og öflug ferðapjónusta í sveitum.

Í Færeyjum hefur landrými ekki nægt til að sjá vaxandi fólksfjölda fyrir nægum búsafurðum.

Þar eru búvörur, kjöt, mjólkurvörur og grænmeti flutt inn. Lambakjöt frá Íslandi er flutt í nokkrum mæli til Færeyja.

Halldór Bjarnason

Rannsóknarstöðustyrkþegi Rannís, Hugvísindastofnun Háskóla Íslands
halldorb@hi.is

Þorskveiðar Færeyinga og Íslendinga frá miðri 19. öld til 1977: Samanburður á nokkrum þáttum þeirrar sögu

Stiklað verður á stóru í þorskveiði Færeyinga og Íslendinga frá miðri 19. öld til 1977 er 200 sjómílna landhelgi var almennt viðurkennd. Einkum verður fjallað um tvær hliðar þessarar sögu. Annars vegar breytingar á fiskimiðum og úthaldstímum skipa en hins vegar breytingar á samsetningu fiskiskipaflotans og eignarhaldi hans og fjármögnun skipakaupa.

Ýmislegt er sameiginlegt í þorskveiðum þjóðanna en í erindinu er sjónum fremur beint að því sem var ólíkt. Í Færeyjum fóru þilskip fram úr árabátum í aflamagni í lok 19. aldar og voru þilskipin helstu veiðiskipin allt fram í síðari heimsstyrjöld. Eftir það urðu togarar uppistaðan í fiskiflotanum. Á Íslandi urðu þilskip aldrei aldrei jafn atkvæðamikil í þorskveiðunum og árabátar. Skömmu eftir 1900 komu svo til sögunnar vélbátar og togarar sem tóku við hlutverki árabátanna og þilskipanna.

Úthafsveiðar Færeyinga jukust smátt og smátt eftir 1872. Þær urðu þýðingarmiklar á árunum 1900–1920 og urðu síðan þungamiðja þorskveiðanna eftir það. Þessar veiðar voru stundaðar fyrst undan Íslandi en frá og með þriðja áratug 20. aldar á Grænlandsmiðum einnig. Úthafsveiðarnar höfðu mikil áhrif á samfélagið því sjávarútvegur varð höfuðatvinnuvegur eyjaskeggja og landbúnaði hnignaði. Íslendingar byrjuðu ekki á fjarlægum miðum fyrr en upp úr 1920 og sú breyting hafði litlar afleiðingar því tengslin milli landbúnaðar og sjósóknar höfðu þegar slitnað með tilkomu vélbáta og togara.

Bæði í Færeyjum og á Íslandi voru árabátar í eigu bænda og þilskip líka framan af. Undir lok 19. aldar urðu kaupmenn helstu eigendur þilskipa. Á Íslandi greindist verslun smátt og smátt frá útgerð þorskveiðiskipa á 20. öld, einkum í togaraútgerð, en í Færeyjum voru verslun og útgerð yfirleitt samtvinnuð í sömu fyrirtækjum. Samsetning fiskiskipaflota þjóðanna sýnir að minna fjármagn var sett í færeyska flotann. Sú skýringartilgáta er sett fram að arðsemi þorskveiðanna hafi verið minni í Færeyjum og minna lánsfé hafi legið á lausu.

Óli Olsen
olsen@farnav.fo

Sigling og útbúgving

Greitt verður eitt sindur frá, hvussu norðbúgvar sigldu í víkingatíðini, um forn siglingaramboð, fornar siglingarvegleiðingar, og spurt verður, hvussu menn lærdu at sigla so tíðliga í tíðini. Norski víkingurin Ragna-Flóki, sum sigldi til Íslands í 9. øld, verður nevndur.

Síðani verður í stuttum komið inn á fornan føyroyskan útróður og sjómansskap í tí sambandi.

Í seinnu helvt 18. aldar verða vit varug við fyrstu tekin um frálæru í siglingarlæru á føyroyskari jørð, og í 19. øld fara skiparar at læra menn ávegis at sigla. Lógarheimild fæst í 1893, og tá koma skiparaskúlnir. Yvirlit fram til 1927 verður víst á glaru.

Íslenski skiparin, Matthías Þórðarson, var í Føroyum vetrarnar 1882-83 og 1883-84, og hann lærði menn at sigla. Greitt verður frá honum.

Gestur Hovgaard
Granskingaverkætlan fyri ökismenning, Klaksvík
gestur@region.fo

Gunnar Þór Jóhannesson
Háskóla Íslands
gunnarjo@ruc.dk

Leiklutur kommunanna í innovasjón: Samanbering millum Føroyar og Ísland.

Seinastu ártíggjuni hava stóru samfelagsligu broytingarnar ikki minst ávirka livikorini hjá lokalsamfeløgum, sum byggja sína tilveru á náttúruutilfeingið. Hesar broytingar eru bæði lokalar og globalar í vavi. Tær eru eitt nú tøkniligar broytingar (automatisering/mekanisering), broytingar við íverksetan av nýggjum skipanum fyri stýring av tilfeinginum, broytingar í politikkvíðurskiftinum millum nasjonalar og lokalar myndugleikar, broytingar í leiklutinum hjá stati og kommunum í vinnuligari menning, umframt týðandi flytingar frá bygd í bý. Hendan gongdin er felags fyri nógv øki í Norðurlenska útjaðaranum, og nógvar ymiskar strategiir eru, at mæta hesum avbjóðingum. Almenn tann sigast, at tað í hesum strategium finnst eitt økt fokus móttvegis týðninginum av innovasjón fyri samfelagsligum vøkstri og vælfærd.

Hendan framløgan viðgerð partar av eini aljtóða granskingarverkætlan, sum viðvíkur leiklut kommunanna í innovasjónstilgongdum. Framløgan lýsir og samanber úrslit frá granskingini úr Føroyum og í Íslandi, har tríggar kommunur úr Føroyum og tvær í Íslandi vóru partar av verkætlanini. Framløgan byrjar við eini almennari lýsing av høvuðsverkætlanini, hennara fortreytir og endamál. Síðani verða kommunurnar í verkætlanini lýstar, og teirra leiklutur í innovasjón viðgjørdur. Framløgan tekur samanum, við at samanbera leiklutin hjá føroyskum og íslenskum kommunum.

Gestur Hovgaard
Granskingaverkætlan fyri ökismenning, Klaksvík
gestur@region.fo

Gunnar Þór Jóhannesson
Háskóla Íslands
gunnarjo@ruc.dk

Hlutverk sveitarfélaga í nýsköpun: Samanburður á Færeyjum og Íslandi

Á síðustu áratugum hafa samfélagslegar breytingar átt sér stað sem hafa ekki síst haft áhrif á stöðu samfélaga sem byggt hafa á frumvinnslugreinum, s.s. fiskveiðum og landbúnaði. Hér er bæði um að ræða staðbundnar og hnattrænar breytingar. Nefna má tæknivæðingu, upptöku auðlindastjórnunarkerfa, breytta hlutverkaskiptingu á milli ríkis og sveitarfélaga, breytingar á þætti ríkis og sveitarfélaga í atvinnulífinu og umtalsverðan fólksflutning frá dreifbýli til þéttbýlis. Þessi þróun er sameiginleg með mörgum jaðarsvæðum á norðurlóðum. Leiðir til að takast á við þessar breytingar eru margvíslegar en almennt má segja að athygli fólks hafi í vaxandi mæli beinst að mikilvægi staðbundinna nýsköpunarverkefna fyrir vöxt og viðgang samfélaga.

Þetta erindi fjallar um hluta af fjölþjóðlegri rannsókn um hlutverk sveitarfélaga á norðurlóðum í nýsköpun. Í því er gerð grein fyrir niðurstöðum rannsóknarinnar í Færeyjum og á Íslandi og þær bornar saman. Rannsóknin náði til þriggja sveitarfélaga í Færeyjum og tveggja á Íslandi. Í upphafi er gerð almenn grein fyrir rannsókninni í heild, forsendum hennar og markmiðum. Þau sveitarfélög sem borin eru saman eru því næst kynnt og hlutverk þeirra í staðbundnum nýsköpunarverkefnum rædd. Að lokum eru niðurstöðurnar bornar saman á milli landa.

Guðni Th. Jóhannesson

Sagnfræðingur við Hugvísindastofnun Háskóla Íslands
gudnith@hi.is

Skipti sjálfstæðið máli? Samanburður á landhelgismálum Íslendinga og Færeyinga um miðja síðustu öld

Í erindinu verður fjallað um landhelgismál Íslendinga og Færeyinga á síðustu öld. Greint verður frá helstu áföngum í landhelgisbaráttu þeirra, allt frá því að ráðamenn í Danmörku sömdu við Breta um þriggja mílna lögsögu umhverfis Ísland og Færeyjar árið 1901 til þess að bæði þessi eylönd öðluðust 200 mílna efnahagslögsögu seint á áttunda áratugi aldarinnar.

Rætt verður að hve miklu leyti Íslendingar og Færeyingar áttu samleið í landhelgismálum. Einnig verður athugað hve miklu máli það skipti eftir seinni heimsstyrjöld að Ísland var þá orðið fullkomlega sjálfstætt ríki en Færeyjar ekki. Var það til dæmis rétt, sem Íslendingar gjarnan fram, að "nýlenduherrarnir" í Kaupmannahöfn þyrðu ekki að styðja við bakið á Færeyingum í landhelgisbaráttunni?

Einnig verður athugað að hve miklu leyti danskir ráðamenn ákváðu að að nota Ísland eins og nokkurs konar "ísbrjót" í landhelgisdeilum við Breta og aðrar úthafsþjóðir. Með því er átt við að Dönum hafi þótt þægilegast að láta Íslendinga um að berjast fyrir útfærslu fiskveiðilögsögunnar hverju sinni en vænta svo sömu réttinda fyrir Færeyinga, þar eð þeir ættu jafnvel meira undir fiskveiðum en Íslendingar.

Beinta í Jákupsstovu
1.aman. Høgskolen i Molde
beinta@hiMolde.no

Leik og lærd, vitan og vald. Um siðvenju hjá íslenskum og føroyskum mammum at hava børn á brósti.

Bróstamjólk er tað besta fyri nýfóðingar. Onnur mjólk er sjáldan skaðilig fyri børn á okkara leiðum í dag: vatnið er reint, blandingin bein, osfr. Men í gomlum døgum kundi kúgvamjólk vera vánalig bót. Tøl frá londum, har mammurnar ikki góvu bróst (Íslandi, Österbotten, Bayern), vísa høgan barnadeyða.

Í Íslandi fingur børnini kúgvamjólk í staðin fyri bróstamjólk, í Føroyum høvdu mammurnar børn á brósti til tey vóru trý, fyra ára gomul, kanska longur.

Ymiskar siðvenjur hjá føroyskum og íslenskum mammum at hava barn á brósti man vera høvuðsorsøkin til, at pinkubarnadeyðin var høgur í Íslandi og lágur í Føroyum í mun til onnur lond. Hetta tykist at hava elvt til ymiskan hugburð hjá heilsumyndugleikunum til spurningar um tørv á allmennum heilsufyribyrgjandi tiltøkum fyri pinkubørnum. Í Reykjavík var barnalækni og heilsusustrar, sum skipaðu fyri heilsuverndartøkum fyri pinkubørnum longu í 1927, tær fyrstu heilsusustrarnar fóru til verka í Tórshavn í 1973. So langt er søgan greið og ókompliserað, allmenn heilsutiltøk tykjast at fylgja almenna tørvinum, og tann almenni tørvurin á heilsutiltøkum verður skaptur eftir læknavísindaligum útgreiningum og lýsingum av støðuni, í hesum føri bróstamjólk og barnadeyða. Medisinsk serfrøði gagnar ofta fólkaheilsuni.

Men er hetta øll søgan? Hví mundu íslenskar mammur ikki geva bróst? Hví mundu nógvar føroyskar mammur broyta gamalt mynstur í 1950unum og velja ikki at geva bróst? Kanska gongdin hevur verið báðar vegir: At ráð frá teimum lærdu hava ávirkað mammurnar, bæði til at geva bróst, og til at lata vera?

Framløgan fevnir um ymiskan hugsunnarhátt um bróstageving frá upplýsingartíðini og fram til í dag:

- Pinkubarnadeyði og bróstamjólk í 18. og 19. øld, við serligum atliti til frágreiðslumyndlar fyri íslenska siðvenju.
- Hvat varð gjørt at minka um smábarnadeyðan í Íslandi og Føroyum í fyrru helvt av 20. øld?
- Hvussu hevur gongdin verið seinastu fimti árin?